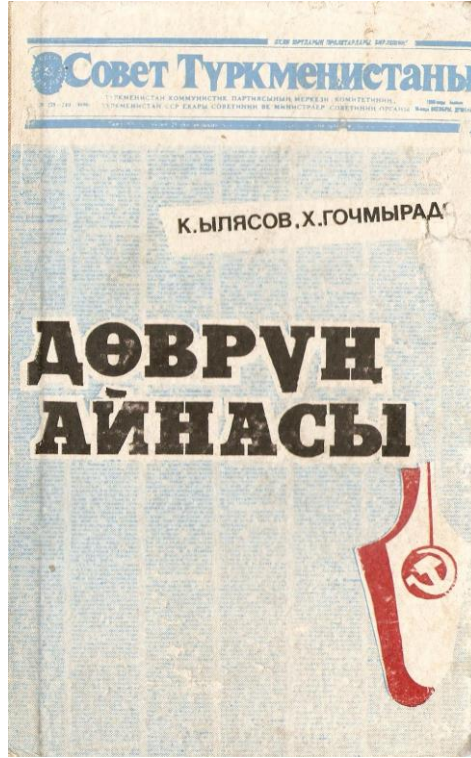

**ILYASOV, K. – H. GOÇMİRADOV. H. (1990). DÖVRÜD
AYNASI (“SOVET TÜRKMENİSTANI” GAZETİ 70
YAŞADI), AŞGABAT: TÜRKMENİSTAN. 208 S.**

1920 yılında yayın hayatına başlayan “*Türkmenistan*” gazetesinin, Türkmen basın tarihinde özel bir yeri bulunmaktadır. XX. yüzyılda Türkmenistan’da, basın ve hassaten “*Türkmenistan*” gazetesi; Türkmen halkını bilgilendirme, Sovyetler Birliği’nin ideolojisini, kültürünü tabana yayma gibi bir misyonu üstlenmiştir. Türkmenistan’da Türkmen basın tarihi ile ilgili bugüne değin çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda “*Türkmenistan*” gazetesinin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Çünkü Türkmenistan’da yayımlanan “*Türkmenistan*” gazetesi, 29 Temmuz 1920 tarihinde başladığı yayın hayatına o günden bugüne kesintisiz olarak devam etmiş ve bugün de yayımlanmaya devam etme niteliğini haizdir. Bu derece ehemmiyeti haiz gazete hakkında birçok değerlendirmenin yapılmış olması da tabiidir. Nitekim bu çeşit değerlendirmelerden biri de Abdulhekim Kulmuhammedov’un (1885-1931), 1927’de yayımladığı “*Türkistan Möçberinde Milli Metbugat*” (Türkistan Çapında Milli Matbuat) adlı makalesidir. Yazar bu makalesinde, çeşitli açılardan “*Türkmenistan*”

**Millî Kültür
Araştırmaları Dergisi
(MİKAD)
CİLT 4 / SAYI 1
HAZİRAN 2020**

**Sorumlu Yazar
Corresponding Author**

Tahir AŞİROV
Zonguldak Bülent Ecevit
Üniversitesi, Dr.
Öğretim Üyesi,
tahirashirov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-
9684-0834

Çağdaş ALBAYRAK
Zonguldak Bülent Ecevit
Üniversitesi, Öğr.
Görevlisi,
cagdasalbayrak@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-
4097-3371

**Gönderim Tarihi
Recieved
30. 05.2020**

**Kabul Tarihi
Accepted
07.06.2020**

Atf

Aşirov, T. ve Albayrak, Ç.
(2020). Ilyasov, K. – H.
Goçmiradov. H. (1990).
Dövrüj Aynası (“Sovet
Türkmenistani” Gazeti 70
Yaşadı), Aşgabat:
Türkmenistan. 208 S.
Milli Kültür Araştırma
Dergisi, (4/1). 141-146.

gazetesi üzerinde durmaktadır. (Kulmuhammedov, 1927). Aynı şekilde Yakov Markoviç Faktoroviç (1892-1948), 1929 yılında “*Türkmenovedeniye*” (Türkmen Araştırmaları) dergisindeki “*Peçat v Turkmenskoy SSR*” (Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nde Basın) adlı yazısında, “*Türkmenistan*” gazetesinden bahsetmektedir (Aşirov- Arıcan, 1929: 101). Yakup Nasırlı (1889-1958), 1929 yılında “*Türkmenovedeniye*” (Türkmen Araştırmaları) dergisindeki “*Natspeçat v Turkmenistane: Kratkiy Oçerk İstorii Periodiçeskoy Peçati*” (Türkmenistan’da Ulusal Basın: Süreli Yayınlar Tarihinin Kısa Bir Özeti) adlı makalesinde, “*Türkmenistan*” gazetesini hakkında bilgi vermektedir (Nasırlı, 1929: 16). Türkmenistan’daki yayınları inceleyen Mämed Durdı Annagurdov, 1957 yılında kaleme aldığı “*Türkmenistanda Kommunistik Metbugatın Tarihinden*” (Türkmenistan’da Komünist Matbuatın Tarihinden) isimli eserinde (Annagurdov, 1957) ve 1962 yılında yayımladığı “*Sovet Türkmenistanın Metbugat Tarihinden Oçerkler*” (Türkmenistan’ın Matbuat Tarihinden Denemeler) adlı kitabında, “*Türkmenistan*” gazetesini ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır (Annagurdov, 1962: 272-314). Akabinde “*Türkmenistan*” gazetesine ilgili Kakabay İlyasov ile Hocamırat Goçmıradov tarafından 1990’da Aşkabat’ta “*Dövrüñ Aynası: “Sovet Türkmenistanı gazeti 70 yaşadı”*” adıyla “*Türkmenistan*” gazetesinin tarihsel sürecini ele alan özgün bir eser yayımlanmıştır (İlyasov - Goçmıradov, 1990).

Kakabay İlyasov ile Hocamırat Goçmıradov, 1990’da Aşkabat’ta Türkmenistan’ın en köklü basın organı olan “*Türkmenistan*” gazetesini konu edinen kitabını, onun 70. yılı anısına yayımlamıştır. Bununla birlikte yazarlar, kitabın ismini de dönemi aydınlatan anlamında “*Dövrüñ Aynası*” (Devrin Aynası) olarak belirlemiştir. Yine iç kapakta başlığın altında 70. yıl anısına hazırlandığını belirten yazı da şu şekildedir: “*Sovet Türkmenistanı gazeti 70 yaşadı*” (“Sovyet Türkmenistan” gazetesini 70 yaşında). “*Dövrüñ Aynası*” adlı eseri kaleme alanlardan Kakabay İlyasov’un, o dönemde “*Türkmenistan*” gazetesinin redaktörü, diğer yazar Hocamırat Goçmıradov’un ise “*Türkmenistan*” gazetesinin redaktör yardımcısı olduğu görülmektedir.

Kakabay İlyasov ile Hocamırat Goçmıradov “*Dövrüñ Aynası*” (Devrin Aynası) adlı eserlerinde, *ön söz yerine* anlamına gelen “*Sözbaşı yerine*” ibaresini giriş olarak nitelendirdikleri “*Avtorlardan*” (Yazarlardan) başlığının altında parantez ile vermişlerdir (s. 3-6). Yazarlar bu sunuşta; basının önemini, dönemin ideolojisi bağlamında değerlendirmekte ve “*Türkmenistan*” gazetesinin öncülüğünde Türkmen basın tarihine yer vermektedir: “Sovyet Türkmenistanı” (önceki *Türkmenistan*) gazetesini, cumhuriyetimizde ilk ve en çok tirajı olan gazetedir. O, 29 Temmuz 1920 yılında çıkmaya başladı. Bu gazete bu yıl yetmişinci senesini doldurdu” (s. 3). Ayrıca ön sözde bu eserin, “*Türkmenistan*” gazetesini üzerine yapılan ilk özgün çalışma olduğu belirtilirken bunun yanı sıra bu konuda emeği geçenlere de teşekkür edilmektedir (s. 5-6).

Eserin “*Gazetiñ ösüş etapları (1920-1990-ncı yıllar)*” (Gazetenin gelişim dönemleri “1920-1990 yılları”) adlı ilk bölümünde, “*Türkmenistan*” gazetesinin 70 yıllık tarihî seyri ele alınmaktadır (s. 7-22). Eserde, “*Türkmenistan*” gazetesinin ilk sayısının 29 Temmuz 1920 Perşembe tarihli olduğu özellikle belirtilmektedir. Çünkü “*Türkmenistan*” gazetesinin 1950 yılındaki 30. yılı anısına yapılan kutlamada, gazetenin ilk sayısının yayın tarihi olarak 11 Ekim 1920 tarihi verilmektedir (s. 10-11).

Yine yazarlar tarafından bu bölümde, “*Türkmenistan*” gazetesinin ülküsü açıklanmaya çalışılmakta ve 29 Temmuz 1920 yılında yayımlanan ilk sayısındaki şiarı

şöyle nakledilmektedir: “*Bütün hâkimiyet emekçi halka ait olmalıdır*” (s. 8). Devamında “*Türkmenistan*” gazetesinin ilk sayısının “*Gazet nâme diymek?*” (Gazete ne demek?) adlı makale başta olmak üzere içeriğinden bahsetmektedirler (s. 12). Bu tür içeriklerle yayın hayatına başlayan “*Türkmenistan*” gazetesinin kurucusu, imtiyaz sahibi, redaktörü, redaktör yardımcısı ve çalışanları, gazetenin tarihinde ciddi önem teşkil etmişlerdir. Eserde, “*Türkmenistan*” gazetesinin Kominist Parti’nin *Zakaspi Oblast* komitesinin ve Oblast ihtilal komitesinin yayın organı olduğu belirtilmektedir (s. 8). Ancak Zeki Velidi Togan “*Hatıralar*” adlı eserinde Türkmen aydını Kakacan Berdiyev ile “*Türkmenistan*” gazetesini yayımladıklarını belirtir ve bir nevi yukarıdaki görüşe karşı çıkar: “*Berdi Hacı’nın oğlu eski dostum avukat Kakacan ile ‘Türkmenistan’ gazetesini çıkardık*” (Togan, 1999: 285).

“*Türkmenistan*” gazetesinin ismi Arap harfleri ile Türkmençe ve Kiril alfabesiyle Rusça olmak üzere iki şekilde yazılmıştır (s. 11). 1920 yılında Türkmenistan’da “*Türkmenistan*” adıyla yayımlanmaya başlayan gazetenin süreç içerisinde ismine yapılan eklemeler ayrı bir safahatı da işaret etmektedir. Nitekim 13 Şubat 1932 yılında Türkmen Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi Sekreterliği, “*Türkmenistan*” gazetesinin adını “*Şuralar Türkmenistanı*” şeklinde değiştirmiştir (s. 47). Bununla birlikte 30 Mart 1936 tarihinden itibaren de “*Şuralar Türkmenistanı*” gazetesi, yayın hayatına “*Sovyet Türkmenistanı*” adıyla devam etmiştir (s. 55).

Yukarıda zikrettiğimiz bu iki yazar eserlerinde, “*Türkmenistan*” gazetesinin redaktörlerinin hayatı ve onların çalıştığı dönemin özelliklerine de yer vermektedir. Bir bakıma eserde, “*Türkmenistan*” gazetesinin tarihi yayın süreci, redaktörler başlığında hususi bir konu olarak ele alınmıştır denilebilir. Bu bağlamda 1920 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin ilk sorumlu redaktörü olarak görevine başlayan Gabeydulla Abdullayevîç Husaynov (1892-1948), farklı zamanlarda gazetenin redaktör yardımcılığı görevinde de bulunmuştur (s. 23-36). 1922/1925 yılında Hudaygulı Hanov, “*Türkmenistan*” gazetesinin redaktörlüğünü üstlenmiş (s. 20-21, 31). 1926 yılında Kümüşali Böriyev (1896-1942), “*Türkmenistan*” gazetesinin sorumlu redaktörü olarak görevini yürütmüştür (s. 54). Cuma Halmıradov (1901-1938), 1928 yılından itibaren “*Türkmenistan*” gazetesine ve “*Tokmak*” dergisine redaktörlük yapmaktayken 1930 yılında Türkmen dilinde yayımlanan tüm yayınların redaktörlüğüne getirilmiştir (s. 37-44). 20 Ocak 1932 yılında Galandar Nazarov (1904-1938), “*Türkmenistan*” gazetesinin sorumlu redaktörü olarak görevine başlamış ve 1935 yılına kadar da bu görevini devam ettirmiştir (s. 45-52). Oraz Täçnazarov (1904-1942), 21 Ağustos 1935 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin redaktörlüğü görevine getirilmiş ve 21 Temmuz 1937 yılına kadar da bu görevine devam etmiştir (s. 53-58). G. Husaynov, “*Türkmenistan*” gazetesinin redaktörlüğü görevini 22 Temmuz 1937 yılından 1938 yılının Nisan ayına kadar sürdürmüştür (s. 58). Şaca Batırov (1908-1965), 12 Mayıs 1938 yılından 1939 yılının Ocak ayının sonuna kadar “*Türkmenistan*” gazetesinin redaktörlüğünde başlangıçta ilk bölüm müdürü olarak görev almış, sonrasında ise gazetenin redaktörü olarak çalışmıştır (s. 59-68). Seyitnazar Mätiyev (1909-1964), Şubat 1939 yılından Kasım 1940 yılına kadar “*Türkmenistan*” gazetesinin sorumlu redaktörü olarak görev yapmıştır (s. 69-74). Gürgen Mıradov (1916-1980), Aralık 1940 – Mart 1942 yılları arasında “*Türkmenistan*” gazetesinde sorumlu redaktör olarak çalışmıştır (s. 75-79). Aşır Annabayev (1902-1985), 12 Mayıs 1942 – 7 Mart 1945 yıllarında “*Türkmenistan*” gazetesinin önce sorumlu redaktör yardımcısı, sonrasında ise sorumlu redaktörü olarak görev almıştır (s. 80-100). Şamırat Täşliyev (1913-), 8 Eylül 1945 yılında

“*Türkmenistan*” gazetesinin redaktörlüğü görevine getirilmiş ve Kasım 1948 yılına kadar da bu görevi ifa etmiştir (s. 101-107). Gurbandurdi Gurbansâhedov (1919-), 14 Kasım 1948 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin sorumlu redaktörü olarak görevine başlamış ve 1950 yılına kadar da bu görevde kalmıştır (s. 108-125). Çarı Matalov (1914-), 18 Ağustos 1950 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin redaktörü olarak görevine başlamış ve 1953 yılına kadar da çalışmalarını bu pozisyonda sürdürmüştür (s. 126-134). Ata Atacanov (1922-1989), 4 Mayıs 1953 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin redaktörlüğü koltuğuna oturmuştur (s. 135-141). Nurcan Amanov (1913-1971), 11 Ağustos 1955 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin redaktörlüğü görevine getirilmiştir (s. 142-151). Mâmmet Badayev (1924-), 12 Mart 1963 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin redaktörlüğü görevine getirilmiş ve Nisan 1975 yılına kadar da bu görevini sürdürmüştür. (s. 152-167). Begeç Kerimi (1925-), 1 Nisan 1975 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin redaktörlüğü görevine getirilmiş ve 1987 yılına kadar da bu görevine devam etmiştir (s. 168-180). Kakabay İlyasov (1938-), 27 Aralık 1987 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin redaktörlüğü görevine başlamıştır (s. 181-188). Eserde, bu hususun üstünde önemle durulmuş olması, konunun tarihî sürecinin aydınlanması açısından da yararlı olmuştur.

Eserde, “*Türkmenistan*” gazetesinin anıldığı dönüm yıllarına, “*Yubiley Seneleri*” (Kutlama Yılları) başlığı altında yer verilmektedir. Bu bölümde “*Türkmenistan*” gazetesinin anma yılları ile ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. İlk olarak 16 Ekim 1925 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin beşinci yılının kutlandığını belirtmektedir (s. 189). İkincisinin 11 Ağustos 1927 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin bininci sayısının anısına kutlandığını ifade etmektedir (s. 189). Üçüncüsünün 27 Temmuz 1935 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin 15. yılı anısına kutlandığını ifade etmektedir (s. 189). Dördüncüsünün 6 Ekim 1940 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin 20. yılı anısına kutlandığını belirtmektedir (s. 189). Beşincisinin 6 Ekim 1945 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin 25. yılı anısına kutlandığını ifade etmektedir (s. 189-190). Altıncısının 6 Ekim 1950 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin 30. yılı anısına kutlandığını kaydetmektedir (s. 190). Yedincisinin 5 Kasım 1958 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin on bininci sayıya ulaşması anısına kutlandığını belirtmektedir (s. 190). Sekizincisinin 29 Temmuz 1970 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin 50. yılı anısına kutlandığını kaydetmektedir (s. 190). Dokuzuncusu yani sonuncusunun ise 29 Temmuz 1980 yılında “*Türkmenistan*” gazetesinin 60. yılı anısına kutlandığını zikretmektedir (s. 190-191).

Eserde, “*Hatlarıň hereketi ve işçi hem-de oba habarçılarınıň sanı*” (Yazıların hareketi ve işçi ve köy muhabirlerinin sayısı) isimli başlıkta, “*Türkmenistan*” gazetesinin yıllara göre yayımlanan yazıları, cevap verilen yazılar, incelemeye gönderilen yazılar, muhabirlerin sayıları gibi hususlar 1925 yılından 1989 tarihine kadar bir tablo halinde okuyucuya sunulmaktadır.

Yıllar	Yazıların sayısı	Yayımlanan yazıların sayısı	Cevap verilen yazıların sayısı	İncelemeye gönderilen yazıların sayısı	İşçi ve köy muhabirlerinin sayısı
1925	812	335	-	-	105

1934	13613	5265	7735	613	1570
1989	7994	4423	2213	571	1404

Yine eserde “*Bular redaksiyada işlerdiler*” (Bunlar redaktörlük yaptılar) başlığının altında, “*Türkmenistan*” gazetesinde redaktörlük görevinde çalışanların isimleri alfabetik sıra ile yer almaktadır (s. 193-200). Ayrıca “*Türkmenistan*” gazetesinde çalışanlardan İkinci Dünya Savaşı’nda vefat edenler için ise “*Beyik Vatançılık urşunda vepat bolan işgârler*” (İkinci Dünya Savaşı’nda vefat eden çalışanlar) başlığında bahsedilmektedir (s. 200). Bununla birlikte kitabın yazıldığı dönemde “*Türkmenistan*” gazetesinde çalışanların da özel olarak “*Redaksiyada hâzir işleyânler*” (Redaktörlükte şimdi çalışanlar) başlığı altında, redaktörden teknik çalışana kadar özel başlıklarda isimleri zikredilmektedir (s. 200-203).

Türkmenistan basın tarihinde önemli bir yeri olan “*Türkmenistan*” gazetesinin, XX. yüzyıl Türkmen tarihi, düşüncesi, edebiyatı, dili, kültürü, medeniyeti açısından bir arşiv belgesi niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca “*Türkmenistan*” gazetesinin, XX. yüzyıl Türkmen düşünce tarihinin değişim ve gelişim sürecini gösteren bir yayın organı olduğunu dile getirmek de yerinde bir tespit olacaktır. “*Türkmenistan*” gazetesinde, Türkmenistan’ın kurulması sonrasında farklı düşünce yapılarına sahip entelektüellerin yazıları daha fazla yer almaya başlamıştır. Bu durum, ona yeni bir yön ve içerik kazandırmıştır. Ayrıca gazete, dönemin genç kalemlerinin yazılarına hususi bir önem vererek onların yetişmesine yardımcı olmuştur. Ancak Sovyetler Birliğinde baskı (repressiya) döneminin başlamasıyla farklı görüşlerin yer aldığı “*Türkmenistan*” gazetesinin, yalnızca dönemin ideolojisinin bir yayın organı hâline geldiğini söylemek de fazlasıyla mümkündür.

Aynı şekilde “*Türkmenistan*” gazetesi, Türkmen halkının Zakaspi ve Sovyet Türkmenistanı dönemlerinde siyasi, kültürel ve ilmî algısını da açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bütün bunların yanında “*Türkmenistan*” gazetesi, Türkmenistan’ın resmî gazetesi olma özelliğine de sahiptir. “*Türkmenistan*” gazetesinin Türkmen basın tarihindeki yeri, genel olarak halka hitap eden bir gazete olarak konumlandırılabilceği gibi, bu gazetede özel konular ile ilgili makaleler ve genellikle entelektüelleri ilgilendiren ilmî içerikli yazıların da yer aldığını söylemek mümkündür. Bu bakımdan “*Türkmenistan*” gazetesinin yayın hayatına başladığı dönemden itibaren bilimsel hüviyeti haiz bir gazete olduğu da söylenebilir. Çünkü dönemin en ciddi yayın organı olan “*Türkmenistan*” gazetesi, Türkmenistan’da yayımlanan gazetelerin temel rükünlerinin başında gelmektedir. Nitekim bugün Türkmenistan’da yayımlanan birçok gazete ve derginin, yayın hayatlarına “*Türkmenistan*” gazetesinin eki olarak başladığı bilinmektedir.

Kakabay Ilyasov ile Hocamirat Goçmıradov’un, 1990’da Aşkabat’ta “*Türkmenistan*” gazetesinin 70. Yılı anısına hazırladıkları, “*Dövrüñ Aynası*” (Devrin Aynası) adlı özgün eser, “*Türkmenistan*” gazetesinin tarihî serüvenine ismiyle müsemma bir şekilde ayna tutmaktadır. Adı geçen bu çalışmaya temel teşkil eden eserleri ise Mâmed Durdı Annagurdov’un çalışmaları ve “*Türkmenistan*” gazetesinde çalışanların hatıraları başta olmak üzere Türkmenistan’ın arşiv belgeleri şeklinde sıralamak mümkündür. Eserde, “*Türkmenistan*” gazetesinin tarihî safahatı, gazetede çalışanların hayatı ve onların döneminde gazetede yapılan çalışmalar hakkında bilgiler

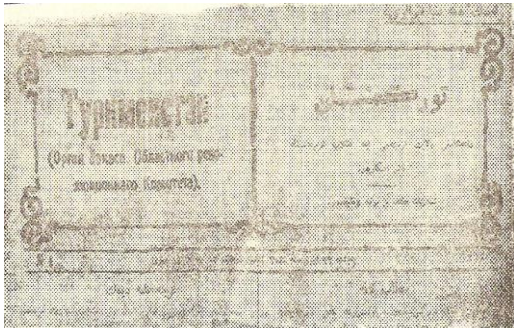
detaylı bir şekilde ortaya konulmaktadır. Eser, esasen “Türkmenistan” gazetesinin tarihî serüvenini ele almakla birlikte, bunu yaparken Türkmen basın tarihi hakkında ortaya koydukları ile de önemli bir çalışma olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Annagurdov, M.D. (1957). *Türkmenistanda Kommunistik Metbugatın Tarihinden*, Kitap 1. Aşabat: Türkmenistan Devlet Neşriyatı.
- Annagurdov, M.D. (1962). *Sovet Türkmenistanın Metbugat Tarihinden Oçerkler*. Kitap 2. Aşabat: Türkmenistan Devlet Neşriyatı.
- Aşirov, T. - Arıcan, O. (2019). “Yakov Markoviç Faktoroviç’e (1892-1948) Göre Sovyet Türkmenistanı’nda Süreli Yayınlar”, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), s. 98-108.
- Ilyasov, K. - Goçmiradov, H. (1990). *Dövrüň Aynası (“Sovet Türkmenistanı” Gazeti 70 Yaşadı)*. Aşabat: Türkmenistan Yay.
- Kulmuhammedov, A. (1927). “Türkistan Möçberinde Milli Metbugat”, *Türkmenistan*, Aşabat.
- Nasırlı, Y. (1929). “Natspeçat v Turkmenistane: Kratkiy oçerk istorii periodičeskoj peçatı”. *Turkmenovedeniye* 5, 15-18.
- Togan, Z. V. (1999). *Hatıralar (Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Milli Varlık ve Kültür Mücadeleleri)*, Ankara: TDV Yay.

Ekler

Ek-1: “Türkmenistan” gazetesinin ilk sayısı. (Arap alfabesinde)

Ek-2: “Şuralar Türkmenistanı” gazetesini. (Latin alfabesinde)

Ek-3: “Sovet Türkmenistanı” gazetesini. (Latin alfabesinde)

Ek-4: “Sovet Türkmenistanı” gazetesini. (Kırlı alfabesinde)

